

**MEMÒRIA D'INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA:
CASTELL DE SANT PERE (RIBES DE FRESE, el RIPOLLÈS).
PROJECTE DE RESTAURACIÓ, FASE 2018**

**Antònia Díaz-Carvajal
MARÇ 2019**

CONTINGUTS

FITXA TÈCNICA	3
1. INTRODUCCIÓ	4
2. SITUACIÓ I DESCRIPCIÓ DEL LLOC DE LA INTERVENCIÓ	4
5. ANTECEDENTS ARQUEOLÒGICS DEL LLOC	8
6. MOTIVACIÓ I OBJECTIUS	10
7. MÈTODE	10
8. RESULTATS	10
9. CONCLUSIONS	11
10. BIBLIOGRAFIA	15

FITXA TÈCNICA

Lloc de la intervenció: Castell de Sant Pere

Població, comarca: Ribes de Freser, el Ripollès

Coordenades: UTM 31N/ETR S89 X: 431832 Y:4684701

Promoció: Ajuntament de Ribes de Freser

Projecció: Lluís Bayona i Prats / Lluís Galià Arpa

Execució arqueològica: IN SITU, SCP

Direcció arqueològica: Antònia Díaz-Carvajal

Tipus intervenció: preventiva terrestre

Activitat: seguiment / control

Dates: del 28 de gener al 01 de febrer de 2019

Expedient: 518 K121 N611 2019/1-23284

Resum: es presenten els resultats de la intervenció arqueològica vinculada a les obres de restauració del Castell de Sant Pere de Ribes de Freser (fase 2018). La intervenció s'ha centrat en el control i supervisió de l'excavació d'una rasa a l'interior de la fortificació destinada a les instal·lacions d'enllumenat. La rasa només ha afectat subsòl rocós natural i els resultats han estat negatius.

1. INTRODUCCIÓ

Al Castell de sant Pere de Ribes (Ribes de Freser, el Ripollès) es preveu poder acabar l'enllumenat interior i exterior iniciat el 2017. Aquestes són unes obres de continuació de la restauració del castell d'acord amb la memòria, annexos i plànols continguts en el "Projecte de restauració del castell de sant Pere –fase 2014", redactat per l'arquitecte Lluís Bayona i Prats, que va tenir el vist-i-plau de la Comissió de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Els treballs s'han centrat en el seguiment del moviment de terres derivats de l'obertura d'una rasa a l'interior del castell, amb escassa afectació del subsòl, pel pas de la instal·lació de llum.

El castell s'emplaça en sòl urbà, assentat en un petit turó al nord del poble, molt a prop de la confluència entre els rius Freser i Segadell. Té protecció BCIN i inventariat (codi E01) en el Catàleg de Bens a Protegir de la Vall de Ribes (POUP de la Vall de Ribes aprovat el setembre de 2010). La realització de les obres comportava, per tant, la sol·licitud d'una intervenció arqueològica, d'acord amb la reglamentació vigent de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic de Catalunya i aprovada amb el número d'expedient 518 K121 N611 2019/1-23284.

Els treballs s'han realitzat el dia 6 de febrer d'enguany, amb execució de l'empresa d'arqueologia IN SITU SCP i direcció tècnica de l'Antònia Díaz-Carvajal. La promoció és de l'ajuntament de Ribes de Freser; les obres les realitza l'empresa Construccions J.Martínez Portabella SL amb projecció arquitectònica de Lluís Bayona i Prats / Lluís Galià Arpa.

2. SITUACIÓ I DESCRIPCIÓ DEL LLOC DE LA INTERVENCIÓ

El jaciment medieval del castell de Sant Pere de Ribes es troba situat al municipi de Ribes de Freser, a la comarca del Ripollès. Per tal d'arribar-hi cal agafar la carretera C-17 i un cop a la població, seguir direcció Pardines fins al creuament amb la via del tren cremallera de Núria.

Geològicament, l'emplaçament del jaciment comparteix les característiques morfològiques de la zona pre-Pirinenca del Pirineu Oriental. Aquesta àrea està formada per materials primaris metamòrfics que corresponen al Paleozoic (esquists, pissarres...) amb alguns altres de formació més recent com els dipòsits fluvials del Cenozoic (Quaternari).

Malgrat el seu emplaçament poc estratègic -al fons de zones més altes que el dominen- el castell de Sant Pere de Ribes va formar part d'un sistema defensiu i de vigilància del pas entre el Ripollès i la Cerdanya.

Les seves coordenades són

UTM 31N/ETR S89 X: 431832 Y:4684701

Figura 1. Plànol amb la localització del castell (Font ICC)

Figura 2. Imatge aèria amb la localització del castell (Font ICC)

3. ANTECEDENTS HISTÒRICS DE LA ZONA

L'existència de dos castells a prop de la vila (l'altre és el Castell de Segura), dificulta la tasca de precisar els orígens històrics del castell de Sant Pere de Ribes. La referència més antiga la trobem en els papers de Roc d'Olzinelles, datats el 840 i actualment no localitzats, on apareix un *Castro de Ripas*. L'any 903 a l'acta de consagració de l'església de Sant Víctor d'Òrria es fa esment del *territorio Cerdaniense in castro Petrera*. Aquest topònim *Petrera* ja apareix documentat a la mateixa època com una vila situada a la cruïlla dels rius Freser i Rigard i, per tant, ens permet assegurar l'existència d'un punt fortificat al lloc actual de Ribes de Freser.

Més tardanament, el testament de l'any 1035 de Guifré II de Cerdanya, a més de documentar l'església de Santa Maria de Ribes, adverteix que sense autorització del comte (la vall de Ribes pertanyia al comtat de Cerdanya), no es podia construir cap castell. Això ens fa pensar que a començaments del segle XI no existia el castell de Ribes. No obstant, entre els anys 1058 i 1068, el vescomte Bernat de Cerdanya jurà fidelitat al comte Ramón de Cerdanya pels castells de Grats i de Ribes i, per tant, el castell podria estar ja construït en el tercer quart del segle XI. L'any 1069 apareix també documentat un *Castrum de Ribes*.

El 1117, arran de la mort sense descendència del comte Bernat Guillem, s'extingeix la casa comtal de Cerdanya i els seus dominis, entre ells la vall de Ribes, passen al comte Ramon Berenguer III de Barcelona.

L'any 1140, Galceran de Sales, presta homenatge a Ramón Berenguer IV per *ipso castro de Ribes* i totes les altres fortaleses que hi havia o pogués haver a la vall.

El 1151, en un litigi entre Galceran de Sales i Ramon Berenguer IV, apareix documentat per primer cop Raimon de Ribes com a cap del llinatge dels castlans del castell de Ribes. El domini de la família Sales perdurà fins el 1261.

Després de la mort del rei Jaume I l'any 1276, la vall de Ripoll passà al rei Pere el Gran i la vall de Ribes depengué del nou rei Jaume II de Mallorca i Rosselló. El castell de Ribes, una plaça forta valuosa en els Pirineus, tindrà un paper important en les rivalitats entre els comtes de Barcelona i els reis de Mallorca.

L'any 1289 el rei Alfons II envaeix la Cerdanya i el castell passà a mans del casal català fins que l'any 1297 fou retornat a la Casa Reial de Mallorca pel tractat d'Argelers i fins a la fi del regne de Mallorca.

L'any 1344 el vescomte d'Illa, senyor de la Portella i del Lluçanès, lluitant a favor del rei Pere el Cerimoniós i en una incursió violenta per la vall de Ribes, deixà el castell força malmès. També va ser aquest any quan el rei Pere començà a rebre homenatge dels castells dels antics dominis del rei de Mallorca, inclosos els de la vall de Ribes.

En unes inspeccions sobre l'estat de les fortaleses del Rosselló i la Cerdanya l'any 1369, figuren inventariats els castells de Ribes i el de Segura. El mateix any, Pere III declara que els homes de Queralbs i de Fustanyà no havien d'esser obligats a contribuir a l'obra restauradora del castell que era aleshores gairebé ensorrat.

L'any 1374, Pere Galceran de Pinós, fou nomenat governador general de tots els comtats del Rosselló i Cerdanya, el qual impulsà la reconstrucció de les fortificacions. Al castell de Sant Pere de Ribes s'hi varen fer obres importants.

No sabem si el castell va patir danys en els terratrèmols dels anys 1427 i 1428 que afectaren tota la regió.

Durant la Guerra Civil Catalana la vall de Ribes restà fidel al rei Joan II. Després la documentació és molt escassa i es fa difícil resseguir la història del castell. Sembla, però, que en el segle XVII s'hi varen tornar a fer obres de reconstrucció.

4. EL CASTELL ACTUAL

El jaciment constitueix un conjunt arquitectònic d'entitat remarcable i un exemple d'assentament defensiu medieval. Les diverses estructures estan emmarcades per un recinte murat de perímetre irregular que delimita una superfície interna d'uns 550 m², amb panys de muralla que s'assenten directament sobre el substrat natural de roca, un costat nord pla i tota la resta orientada vers el sud. Aquest mur perimetral conserva una alçada que varia dels 4 fins als 7,5 m, amb gruixos superiors als 50 cm, que en diversos trams arriben fins a 1,80 m.

Al cim del turó se situa una construcció dominant: és la anomenada “torre”, un espai de planta rectangular que assoleix una alçada màxima de 18 m. De construcció molt sòlida, sembla tenir tres nivells i conserva diverses espitlleres i dues finestres d'arc rebaixat en el costat oest.

La resta del recinte presenta un fort pendent en sentit nord-sud, amb diferents estances que es reestructuren a partir de tres terrasses, una superior on aflora la roca natural i altres dues més baixes que han estat utilitzades, en èpoques recents, com a cementiri primer i després com espai de conreu. Altres estructures d'interès són una possible base d'una altre torre i una capella recentment excavada.

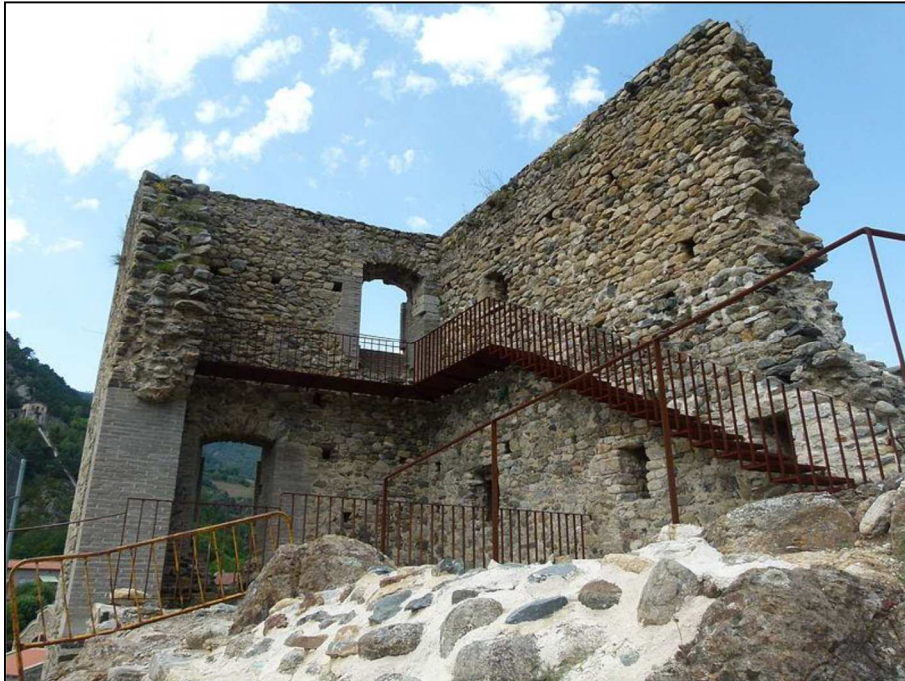

Figura 3. Aspecte de la “torre”

5. ANTECEDENTS ARQUEOLÒGICS DEL LLOC

Les primeres intervencions arqueològiques daten dels anys '80: sota direcció d'Aurora Martín s'iniciaren excavacions al 1983, 1984, 1985 1987 i 1988. La campanya de 1983 va consistir en la neteja de la terrassa superior i l'excavació de la torre, que es va finalitzar l'any 1984. El 1985 s'excavaren les estances del nord-est i es descobrí l'espai d'accés entre la terrassa superior del castell amb les inferiors. El material arqueològic trobat aleshores donà una ampla

cronologia (segles XIII al XIX). La consolidació del monument es realitzà durant la campanya de 1987 (Martín, 1987).

Destaquem la descoberta durant aquests treballs de 26 tombes infantils de cronologia contemporània. Arran de la difusió d'una probable relació entre aquest cementiri infantil amb el col·lectiu conegut com a "nans de Ribes" es realitzà, l'any 2013, un estudi antropològic que determinà que la meitat dels infants tenien menys d'1 anys d'edat. No podem afirmar que es tracti d'un cementiri de llimbs (el registre parroquial no es conserva) malgrat que possiblement el lloc hauria estat utilitzat per enterrar infants batejats de manera irregular (Agustí *et al.* 2009).

Entre els anys 2009 i 2010 es realitzà al castell una segona fase d'intervencions dirigides per Dolors Codina i segons un projecte que contemplava l'excavació integral del castell i la seva rehabilitació i museïtzació. Les campanyes se centraren a la zona d'accés al castell i als espais superiors de l'interior (sector nord-oest). Les excavacions posaren al descobert una capella amb volta, situada al costat de ponent del castell, just al sud de la torre.

Complementaris a aquests treballs destaquem els realitzats per l'Antònia Díaz-Carvajal al 2010-2011, centrades en la neteja dels sectors 6 i 12 i en l'excavació del sector 4 i que permeteren la identificació de les escales d'accés a la terrassa superior i la documentació d'una gran estança amb paviment empedrat del segle XV.

Figura 4. Aspecte de la gran estança central en direcció oest

6. MOTIVACIÓ I OBJECTIUS

La fase 2018 de continuació de les obres de restauració del castell de Sant Pere contemplava la instal·lació de l'enllumenat interior i exterior iniciat el 2017. Segons la informació facilitada per l'empresa encarregada de les obres, a l'interior del castell es preveia l'obertura d'una rasa d'escassa profunditat destinada al pas d'aquests serveis.

El caràcter BCIN del castell i la seva classificació com a Bé Protegit comportava la sol·licitud d'una intervenció arqueològica de seguiment i control dels moviments de terra al subsòl. Els objectius generals de la intervenció eren la documentació de nivells, estructures o materials associats amb l'evolució històrica de l'edifici.

7. MÈTODE

L'excavació ha estat realitzada per operaris de l'obra amb mitjans manuals combinats amb els mecànics (martell hidràulic) i sota la supervisió d'un tècnic arqueòleg.

8. RESULTATS

La finalització dels treballs d'enllumenament interior i exterior iniciats el 2017 ha comportat en la fase actual l'obertura d'una rasa pel pas de les instal·lacions.

Els treballs de seguiment arqueològic s'han limitat al control de l'obertura de la rasa est-oest en el terreny de roca on està fixada la passera metàl·lica que salva el desnivell del fossat i per la qual s'accedeix a la terrassa superior. La llargada de la rasa ha estat d'uns 9 m amb una fondària màxima de 15 cm i una amplada d'entre 6-9 cm. Atesa la naturalesa del subsòl excavat – roca natural – els resultats arqueològics han estat negatius.

Val a dir que en el moment de realització d'aquests treballs, es constatà l'existència d'una rasa de característiques similars que ja estava excavada, per bé que situada en el recorregut del camí sud fora del perímetre emmurallat. L'observació visual d'aquesta rasa no detectà afectacions d'estructures arqueològiques.

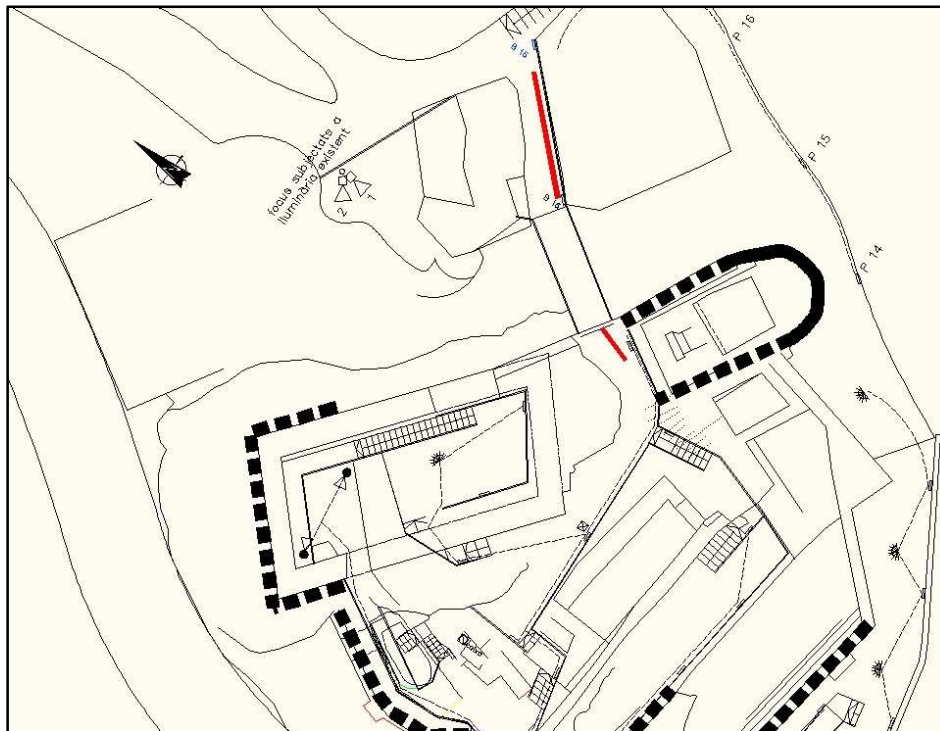

Figura 5. En vermell la situació de la rasa excavada

9. CONCLUSIONS

Al Castell de sant Pere de Ribes de Freser (el Ripollès) s'estan finalitzant les tasques d'enllumenat interior i exterior iniciades al 2017. En relació a aquestes obres, se sol·licità un seguiment arqueològic per a la realització d'una rasa d'uns 9 m de llargada i escassa profunditat i amplada situada al nord-est del jaciment, just als extrems de la passera que dona accés a la terrassa superior. La rasa s'ha excavat íntegrament al subsòl de roca natural i no ha afectat cap estructura arqueològica. Els resultats arqueològics han estat, per tant, negatius.

Malgrat la escassa afectació i característiques del terreny excavat i atesa la valoració del jaciment, amb protecció BCIN i inventariat en el Catàleg de Bens a Protegir de la Vall de Ribes, creiem necessària la supervisió arqueològica dels futurs treballs de condicionament que afectin el subsòl del recinte.

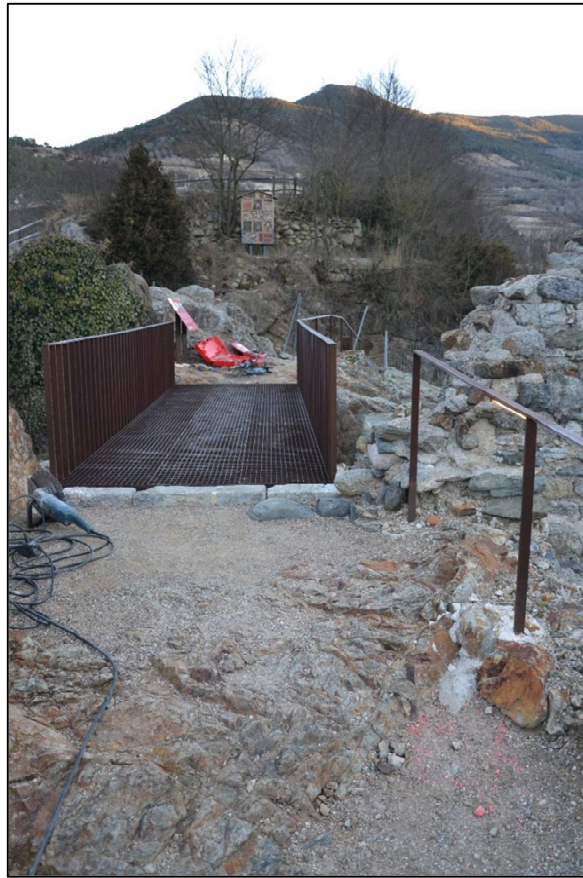

Figura 6. Aspecte de la zona afectada

Figura 7. Els treballs s'han fet manualment amb l'ajuda d'un martell hidràulic

Figura 8. Aspecte de la rasa en direcció oest (extrem est de la passera-fossat)

Figura 9. Aspecte de la rasa en direcció est (extrem oest de la passera-fossat)

Figura 10. Imatge de la rasa nord-sud ja excavada en el moment de la intervenció

Figura 11. Imatge de la rasa est-oest ja excavada en el moment de la intervenció (recorregut camí)

10. BIBLIOGRAFIA

AGUSTÍ, B; CODINA, D; DÍAZ CARVAJAL, A. (2009). *Estudi antropològic Sant Pere de Ribes*. Inèdit.

DÍAZ-CARVAJAL, A. (2013). *Memoria d'intervenció arqueològica: Castell de Sant Pere (Ribes de Freser, el Ripollès)*. Generalitat de Catalunya. Inèdit.

MARTIN ORTEGA, M.A. (1987). *Memòria de les campanyes d'excavació de 1983 a 1985 i la campanya de consolidació de 1987 realitzades al castell de Sant Pere, Ribes de Freser, Ripollès*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Inèdit.

OLIVARES i PONTI, David. (2000). Les excavacions al castell de Palafolls (Palafolls). En *L'arquitectura militar medieval. Jornades d'Història i Arqueologia Medieval del Maresme*. Actes del 13 al 30 d'octubre de 1999. Grup d'Història del Casal. Mataró.